

הכשרת מורים וגננות בתחום החינוך הלשוני בקדם-יסודי וביסודי

תיאור הבעיה והצעות לפתרון

1. מבוא

אנו עדים כיום לבעיה מדאיגה בתחום החינוך הלשוני¹ בגנים ובבית הספר היסודי. למרות המקום המרכזי של לימודי השפה בגיל הצעיר ולמרות החשיבות שבטיפול הכישורים הלשוניים כבסיס לכל למידה בתחומי הדעת בעתיד - ההכשרה הנוכחית בתחום זה במרבית המכללות להוראה מצומצמת מאד ואין בה כדי לענות על הצרכים. הדברים נתמכים בדו"ח אשר הוגש לוועדת הכנסת ב-2012,² שנושאו הוא ההתאמה בין תחום ההכשרה לתחום ההוראה. על-פי הדו"ח, רק 14% ממורי העברית ביסודי בזרם הממלכתי הוכשרו להוראת עברית; 6% בזרם הממלכתי-דתי; 8% במגזר החרדי. היעדר מסגרת לימודים אקדמית מחייבת הממוקדת בתחום החינוך הלשוני נותן אותותיו לאורך שנות עבודתם של המורים והגננות ומשפיע על תלמידים רבים מאד במדינת ישראל.

מטרת המסמך הנוכחי היא להציג את הבעיה לפני קובעי המדיניות במועצה להשכלה גבוהה ובמכללות כדי לעורר חשיבה מחודשת על המתווה להכשרת מורים ועל תכנית החומש של מקצועות הלימוד וכדי לחזק באופן משמעותי את לימודי החינוך הלשוני במסלול הקדם-יסודי והיסודי.

המסמך הוא פרי עבודתה של ועדת היגוי ייעודית לנושא זה, שהוקמה על ידי יו"ר המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך בשנה"ל תשע"ה, הד"ר ניר מיכאלי, בהמלצת ועדת המקצוע "חינוך לשוני-עברית בחינוך הקדם-יסודי והיסודי" בראשות הפרופ' עלית אולשטיין, לבקשת מפמ"ר עברית בקדם-יסודי וביסודי, הגב' דליה הלוי. ההמלצות קיבלו את ברכתה של מנכ"לית משרד החינוך, הגב' מיכל כהן, והן נתמכות על-ידי בכירי משרד החינוך והגורמים המקצועיים בו.

יצוין, כי בחודש פברואר 2016 פנה משרד החינוך אל ראשי המכללות בבקשה לחזק את ההכשרה בתחום החינוך הלשוני כבר בשנת הלימודים הקרובה. מכללות שונות אכן נערכות בימים אלה ומוסיפות שעות הוראה בחינוך הלשוני. בצעדים אלה יש אמנם תרומה לשינוי המצב, אולם אין בכך די. נדרשת בתחום זה מדיניות ברורה של המועצה להשכלה גבוהה בשיתוף משרד החינוך אשר תסדיר את ההכשרה בחינוך הלשוני ותחייב את הכלל.

¹ בעולם ידוע תחום החינוך הלשוני בשם Language Arts, והוא ממוקד בשפה, בספרות ובתרבות, וכולל לצד פיתוח כישורי השפה גם קריאה והבנת הנקרא, הבעה בעל-פה ובכתב וכן ספרות ולשון.

² וייסבלאי, א' (2012), התאמה בין תחום ההכשרה לתחום ההוראה של מורים תמונת מצב.

<http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m03139.pdf>

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית – אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית ביסודי ובקדם יסודי

2. תיאור הבעיה

המתווה להכשרת מורים - מעיון במתווה להכשרת מורים ומסקר שנערך בכמה מכללות (ראו בעניין זה נספח 1) עולה כי הסיבה העיקרית להיעדר הכשרה נאותה להוראת שפת האם נעוצה במתווה הנוכחי להכשרת מורים. המתווה מחייב את כלל תלמידי החינוך היסודי בשעתיים בלבד של הוראת קריאה וכתביבה במסגרת לימודי החינוך, וזאת ללא הלימה לידע המקצועי הרחב בתחום החינוך הלשוני הנדרש ממורי בית הספר היסודי. מכללות בודדות בחרו להציע מעבר לנדרש במתווה כמה קורסים או תת-התמחות בהוראת שפה, אולם אלה ברובם מוגדרים כבחירה ואינם מחייבים את כלל הסטודנטים במסלול היסודי ובמסלול הגיל הרך.³ יתרה מכך, כיום החינוך הלשוני אינו מוגדר כתחום התמחות (אמנם במכללות רבות קיימים לימודי התמחות בלשון או בספרות, אולם התמחות בלשון בלבד או בספרות בלבד אינה ייעודית לגן או לבית הספר היסודי ואינה כוללת היבטים התפתחותיים של רכישת שפה, קריאה וכתביבה והיבטים דידיקטיים-פדגוגיים הנחוצים למורה בעבודתו).

מכל האמור לעיל עולה שהסטודנטים מסיימים את לימודיהם במסלול ביה"ס היסודי ובמסלול הגיל הרך ללא הכשרה מספקת בתחום ההוראה המרכזי שאותו הם ילמדו בבית הספר ובגן, תחום שהוא תשתית ללמידה בכל תחום דעת וחיוני לכל תחומי החיים של הפרט והחברה.

ההוראה בפועל – יעד מרכזי בתכניות הלימודים לגן ולבית הספר היסודי הוא פיתוח הכישורים הלשוניים כדי שהתלמידים יוכלו להשתמש בשפה העברית לצרכים מגוונים ובנסיבות משתנות - יהיו קוראי ספר, ישלטו בעברית הדבורה והכתובה, ישכללו את תפקודם וחשיבתם בה ויפתחו מודעות לשונית. גננות ומורים נדרשים לעסוק רוב שעות היום בטיפוח שפת האם ובקידום כישורים אורייניים. מקצוע העברית בבית הספר היסודי הוא הגדול ביותר בהיקפו מבין מקצועות הלימוד⁴, ובמסגרתו מתקיימת הוראה ישירה של קריאה, כתיבה, הבנת הנקרא, דיבור והאזנה, לשון וספרות. בנוסף לכך, טיפוח השפה העברית וחזוק הכישורים האורייניים מתבצעים גם במסגרת מקצועות נוספים עתירי מלל, כמו תנ"ך, מדעים, היסטוריה.

אין ספק כי הוראה טובה של תחום כה נרחב ומורכב דורשת מומחיות במגוון רחב של נושאים: ידע עיוני-תיאורטי על שפה בכלל ועל העברית הדבורה והכתובה בפרט; ידע על שלבי רכישת השפה, על ספרות הילדים ועל אוריינות קריאה וכתביבה. בנוסף לכל אלה נדרש גם ידע דידיקטי ייחודי לתחום. ההכשרה במכללות כיום אינה עונה על צורך זה. **קיים פער גדול ובלתי סביר בין הידע המקצועי הנרחב הנדרש מן המורים והגננות בתחום החינוך הלשוני לידע הדל שהם מגיעים אתו עם סיום ההכשרה המקצועית במכללות.** משרד החינוך נאלץ להשלים פערים אלה באמצעות הדרכה והשתלמויות מרובות, אשר לא תמיד מצליחות לגשר על הפער שנוצר כתוצאה מהיעדר משנה סדורה של לימודי תשתית אקדמיים. (ראו בעניין זה נספח 2 - דברי מנהלת האגף לחינוך יסודי ונספח 3 – מכתב ממנהלת בית ספר יסודי).

³ המסגרות שזוינו לעיל אינן כוללות את לימודי היסוד בלשון שהם לימודי חובה לפטור, שכל סטודנט מחויב אליהם לצורך פיתוח יומנה אישית. לימודי היסוד ברוב המכללות מתקיימים על פי המתווה 2-4-6 ש"ש, ברוח תכנית לימודים שהוצעה למכללות להכשרת מורים בשנת תשנ"ט [ניר, ר' ואחרים (תשנ"ט) לימודי היסוד בלשון עברית במכללות לחינוך. משרד החינוך].

⁴ 10-12 שעות בכיתה א; 8 שעות בכיתה ב-ד (בממלכת דתי בכיתה ד-1+6 שעות); 6 שעות בכיתה ה-ו. עפ"י מסמך "מתנה" (מארגי תכנון, ניהול והיערכות), משרד החינוך, תשע"ו.

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית – אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית ביסודי ובקדם יסודי

3. הצעות לשינוי המצב

ועדת ההיגוי להכשרת מורים מציעה שינוי יסודי בהכשרת המורים במסלול היסודי והקדם-יסודי בישראל באופן שיביא להתמקצעות המורים ולגידול במספר הסטודנטים הלומדים חינוך לשוני במסלול היסודי ובמסלול הגיל הרך. חשוב לעשות זאת עתה, באופן מידי, כחלק מן המתווה החדש בהכשרת מורים וכחלק מתכנית החומש הקרובה של משרד החינוך והמועצה להשכלה גבוהה.

להלן המלצות הוועדה הנוגעות למסגרות הלימוד ולהיקף השעות.

3.1 מסגרות הלימוד והיקף השעות

הוועדה ממליצה לקיים במכללות להכשרת מורים שני מסלולי לימוד להתמקצעות בחינוך לשוני:

א. **לימודי חטיבה לכלל הסטודנטים** - במסגרת זו יידרשו הסטודנטים ללמוד 15 ש"ש + פרקטיקום. החטיבה תהיה חובה לכל הסטודנטים במסלול הגיל הרך ובמסלול היסודי שאינם מתמחים בחינוך לשוני. החטיבה תילמד במסגרת החוג לחינוך או החוג ללשון או החוג לספרות או במשולב, ובתנאי שתכנית הלימודים לסטודנט תהיה קוהרנטית ותכלול את הנושאים הנדרשים בחינוך הלשוני כמפורט ב-3.2 להלן, ותילמד על-ידי מורים המומחים להוראת שפה.

(תלמידי הסבה ואחרים שאינם לומדים את התכנית המלאה במסלול, יידרשו ללמוד נושאים אלה יחסית להיקף לימודיהם).

ב. **לימודי התמחות** – במסגרת זו יידרשו הסטודנטים ללמוד 26 ש"ש. לימודי ההתמחות יהיו בחירה לכל הסטודנטים במסלולים לקדם-יסודי והיסודי ויילמדו כחוג עצמאי או באמצעות החוג ללשון או החוג לספרות בתכנית מיוחדת ליסודי (ראו בעניין זה נספח 4 - התייחסות של פורום ראשי חוגים בלשון במכון מופת)

3.2 נושאים להוראה בתחום החינוך הלשוני

במסגרת השינוי צריכים להיכלל בתכנית הלימודים של המסלול היסודי והגיל הרך נושאים המותאמים להוראת החינוך הלשוני, וזאת בהקצאה מספקת של שעות לימוד. להלן הצעה לנושאי לימוד לגיל הרך ולבית הספר היסודי, ברשימות נפרדות.

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית – אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית ביסודי ובקדם יסודי

א. נושאי לימוד לבית הספר היסודי

- **לימודי שפת אם** – ידע על השפה העברית, ובכלל זה נושאים הקשורים לתשתית ההיסטורית של העברית ולמבנה הייחודי שלה (מורפולוגיה עברית, עקרונות תחביריים); מקומה של העברית בתרבות היהודית ובחברה הישראלית והערך של טיפוח השפה והשימוש הנאה בה.
- **שיח דבור ושיח כתוב** – סוגי השיח השיחתי והאורייני ומאפייניהם במישור התוכני, הרטורי והלשוני; מאפייני השיח הדיגיטלי והשיח בתקשורת המונים.
- **התפתחות שפה** – שלבים ברכישת שפה ואוריינות החל מהינקות, הגן ובית הספר היסודי ועד המעבר לחטיבת הביניים; התפתחות בתחום הלקסיקון, הדקדוק, התחביר והכתיב וכן בתחום השיח הדבור והכתוב.
- **ראשית הקריאה** – היבטים הקשורים לפענוח ולראשית הקריאה, כדוגמת מודעות פונולוגית, שטף ודיוק; גישות להוראת הקריאה ושיטות קריאה, איתור מתקשים וכלים לקידום.
- **קריאה והבנת הנקרא** – מודלים של הבנת הנקרא; היבטים התפתחותיים בקריאה; ממדי הבנה בטקסטים מסוגים שונים, נרטיביים ועיוניים, וכן טקסטים מן המקורות היהודיים; אוצר המילים - חשיבותו ותהליכים דידקטיים לטיפוחו.
- **הבעה בעל-פה ובכתב** – טיפוח שיח כיתתי איכותי ומורחב; טיפוח כישורי דיון, דיבור בפני קהל, האזנה; טיפוח הבעה בכתב בסוגות נרטיביות ואקספוזיטוריות.
- **ספרות וספרות ילדים (לפחות 4 שעות)** – הכרת סוגות מרכזיות בספרות ילדים ובספרות העברית והעולמית; הכרת קורפוס ספרותי של יוצרים ויוצרות אשר ישמש מצע לידע-תרבות משותף; הכרת היצירות שבתכנית הלימודים לבית הספר היסודי; טיפוח אסטרטגיות הולמות לקריאת ספרות; טיפוח חשיבה וכתובה יצירתית; טיפוח יכולות פרשניות ההולמות את גיל התלמיד; טיפוח היכולת ליהנות הנאה אסתטית מספרות; בחינת דרכים לעידוד קריאה; תהליכים דידקטיים ייחודיים להוראת ספרות.
- **היבטים דידקטיים בהוראת שפה** – היכרות עם תכנית הלימודים על מטרותיה, תכניה וההישגים הלימודיים הנדרשים לאורך השנים; היכרות עם חומרי למידה וספרי הלימוד הקיימים ואופן השימוש בהם; תכנון ובנייה של יחידות הוראה תוך התייחסות לרצף שבלמידה ולהתפתחות השפה; דרכי הערכה בתחום החינוך הלשוני; תכנון הוראה דיפרנציאלית בהתאם לנתוני ההערכה; דרכים לקידום תלמידים מתקשים.
- **אוריינות דיגיטלית** – קריאה וכתובה בסוגות אופייניות לסביבה הדיגיטלית; שימוש באסטרטגיות קריאה ייחודיות לרב-טקסט (היפרטקסט); יכולת לאתר מידע רלוונטי ולהשתמש בו ללמידה בצורה מושכלת; כתיבה שיתופית; שימוש מיומן בכלים מתוקשבים לתקשורת וללמידה בסביבה מתוקשבת.
- **שפה וחברה** – רב-תרבותיות בחברה הישראלית ובכיתה ההטרוגנית; השימוש בשפה בתקשורת בין-אישית ובתקשורת המונים; הוראת עברית כשפה שניה לעולים ולילדים שעברית אינה שפת אמם.
- **פרקטיקום** (בנוסף ל-15 השעות העיוניות) – התנסות מעשית בהוראת העברית בליווי מדריך פדגוגי מומחה מתחום החינוך הלשוני.

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית – אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית ביסודי ובקדם יסודי

ב. נושאי לימוד לגיל הרך

- **ספרות וספרות ילדים** – היכרות עם יצירות נבחרות; היכרות עם יצירות ויוצרים המהווים נכסי צאן ברזל ביצירה הישראלית; ספרות ילדים מאז ועד היום – מאפיינים ביצירות על פני הרצף ההיסטורי; היכרות עם סוגות בספרות ילדים; מאפיינים בשירת ילדים; מקומה של ספרות הילדים בתהליכי ההתפתחות בגיל הרך; משמעות קריאת ספרים בגיל הרך בבית ובגן.
- **שפה** – התפתחות השפה – לקסיקון, מורפולוגיה, פונולוגיה, פרגמאטיקה ותחביר; מאפייני השיח בקרב ילדים – היכרות עם סוגי השיח בגן, ודרכים לטפח שיח בקרב ילדים; עברית שפה שניה – שלבים ברכישת שפה שניה ועקרונות ללמידת שפה שניה.
- **אוריינות והתפתחות השפה הכתובה** – קידום ניצני אוריינות וטיפוחם; אוריינות בעידן הטכנולוגי; טקסטים גרפיים בגן הילדים; התפתחות הכתיבה כמערכת רישום; התפתחות הקריאה; העשרת הידע הכללי.
- **היבטים זידקטיים** – כלים לטיפול השפה, הספרות והאוריינות בהקניה ישירה ובאופן הזדמנותי – באמצעות שיחה, סיפור, משחק ויצירה ובמסגרת תחומי הדעת הנלמדים בגן. היכרות עם חומרי למידה מותאמים לגן הילדים; דרכים למעקב ולהתערבות מתוכננת; היכרות עם תכניות מקדמות שפה ושיח בגן ובשיתוף הורים.
- **פרקטיקום** (בתוספת ל-15 השעות העיוניות) – התנסות מעשית בטיפול שפה, ספרות ילדים ואוריינות בגן הילדים בליווי מדריך פדגוגי מומחה מתחום החינוך הלשוני.

3.3 הכשרת מורי מורים

כדי לחזק ולטפח את הוראת השפה והאוריינות בישראל וכדי להכשיר מורי מורים להוראה במכללות, הוועדה פונה למועצה להשכלה גבוהה בבקשה לעודד את המוסדות האקדמיים, ובעיקר את האוניברסיטאות, לפתוח חוגים ולימודי מחקר בתחום השפה.

4. נספחים

- נספח 1 – סקר קצר בתחום ההכשרה בארץ, הד"ר אסתר כהן סייג והד"ר ריקי תמיר
- נספח 2 – מכתב ממנהלת האגף לחינוך יסודי, הגב' אתי סאסי
- נספח 3 – מכתב ממנהלת ב"ס יסודי "עופרים" בירושלים, הגב' שלגית שחר
- נספח 4 – פרוטוקול פורום מרכזי הלשון העברית מכון מופ"ת
- נספח 5 – סקירת ספרות בנושא הוראת שפה, אוריינות וחינוך לשוני, הד"ר אסתר כהן סייג.

אנו מודים לכם על קריאת מסמך זה.

בברכה,

ד"ר ריקי תמיר (מרכזת הוועדה),

מרצה בחוג ללשון
(בעבר ראש החוג ללשון)
מכללת אחוה

דליה הלוי,

מנהלת תחום דעת עברית (מפמ"ר)
בקדם-יסודי וביסודי,
אגף שפות, המזכירות הפדגוגית,
משרד החינוך

פרופ' עליית אולשטיין, יו"ר,

יו"ר ועדת המקצוע "עברית-חינוך לשוני
בקדם-יסודי וביסודי"
האוניברסיטה העברית, ירושלים

משרד החינוך
 המזכירות הפדגוגית – אגף שפות
 הפיקוח על הוראת העברית ביסודי ובקדם יסודי

שמות חברי הוועדה (לפי סדר א"ב):

מכללת לוינסקי לחינוך	דיקנית הפקולטה הרב-תחומית ומרצה בתחום הספרות	פרופ' אילנה אלקד-להמן
אגף שפות, המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך	מדריכה ארצית בצוות הפיקוח על הוראת העברית בקדם יסודי וביסודי	ד"ר אסתי בן מנחם
מכללת אפרתה, המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין	מרצה ומדריכה	
המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין	ראש המסלול לחינוך יסודי	ד"ר סמדר גלילי
המחוז החרדי, משרד החינוך	מפקחת על העברית במגזר החרדי	תרצה יהודה
מכללת שאנן, חיפה	ראש המסלול לחינוך יסודי	חנה יורב
המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי	ראש החוג לחינוך מיוחד	ד"ר אסתר כהן-סייג
מינהל החמ"ד, משרד החינוך	מפקחת על החינוך הלשוני בחינוך הממלכתי-דתי	יעל נדלר
מכללת לוינסקי לחינוך	רקטור המכללה וחוקרת אוריינות בכלל וכתובה בפרט	פרופ' חנה עזר
החוג ללקויות למידה, הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה	חוקרת הבנת הנקרא, אוריינות, התפתחות קריאה ולקות קריאה.	פרופ' תמי קציר
אגף א' לחינוך יסודי, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך	מנהלת המחלקה למיומנויות יסוד	גילה קרול
בית ספר עופרים, ירושלים	מנהלת בית ספר יסודי	שלגית שחר
האגף לחינוך קדם-יסודי, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך	מדריכה ארצית בחינוך הלשוני בגני הילדים	מירב תורג'מן

סקר בתחום ההכשרה בארץ

ד"ר אסתר כהן סייג וד"ר ריקי תמיר

כחלק מפעולות ועדת המקצוע לחינוך לשוני, במסגרת ועדת ההיגוי להכשרת מורים, נערך סקר קצר שהתמקד בשאלת היקף לימודי השפה העברית בתכניות הכשרת מורים בבית הספר היסודי. נבדקו עשר מכללות להכשרת מורים בארץ (מתוכן שלוש דתיות): מכללה אחת בצפון, שתיים בדרום והשאר במרכז הארץ. שיטת הסקר הייתה בדיקת אתר הלימודים של כל מכללה, התכתבות בדוא"ל ושיחה טלפונית עם ראש החוג ללשון על מנת לברר שאלות שעלו בעקבות מה שקראנו באתרים.

בסקר נמצא כי הוראת העברית במכללות מתבצעת כיום בשלוש מסגרות: לימודי התמחות בלשון, לימודי חטיבה בלשון, ולימודי החינוך.

א. לימודי התמחות: רוב המכללות מציעות לימודי **התמחות בלשון לפי בחירה**. במסגרת ההתמחות רוכשים ידע בתחומי המחקר של הלשון העברית (פונולוגיה, מורפולוגיה, תחביר, סמנטיקה, שיח) ובתקופותיה (בעיקר לשון המקרא, לשון חז"ל והעברית המודרנית), עוסקים בענייני סגנון וכן רוכשים כלים להבנה ולניתוח של תופעות לשון. יודגש כי לימודים אלה עוסקים בעיקר בלשון כתחום דעת ולא בחינוך לשוני. עוד יש לציין כי מספר המתמחים בלשון - מהמסלול היסודי, מהגיל הרך ומהחינוך המיוחד - קטן בהשוואה למתמחים מן המסלול העל-יסודי.

ב. חטיבה בלשון או בחינוך לשוני: בחלק מהמכללות מתקיימים לימודי לשון במסגרת חטיבה בהיקף של 15 ש"ש (למסלול יסודי) או 10 ש"ש (למסלול הגיל הרך). ברוב המכללות לימודים אלו הם **בבחינת בחירה ולא חובה**. ברוב המכללות החטיבות נבנו על בסיס תכנית הלימודים בלשון כהתמחות. בשתי מכללות בלבד יש לחטיבות בלשון צביון ייחודי המתחשב ביעוד של הסטודנטים כמורים בייסודי. בחטיבות אלה יש התייחסות להתפתחות שפה, לנושאים אורייניים הקשורים לתהליכי קריאה וכתובה, לתקשורת הדבורה וכן גם לנושאים פדגוגיים דידקטיים כדוגמת הכרת תכנית הלימודים, תכנון לימודים בהוראת שפה ובכלל זה בהוראת שפה בעידן הדיגיטלי.

ג. לימודי שפה במסגרת לימודי החינוך: בקבוצת קורסים אלה נכללים לימודים שמקורם בפסיכולוגיה קוגניטיבית: התפתחות שפה, קריאה וכתובה. המתווה הנוכחי מחייב שעתים שנתיות בלבד במסגרת זו. מכללות שונות מציעות מיזמתן קורסים נוספים, כמו פיתוח אוריינות, תהליכי כתיבה, ספרות ילדים ועוד. קורסים אלה הם מעטים ולרוב נחשבים של קורסי בחירה.

הערה: המסגרות שצוינו לעיל אינן כוללות את לימודי היסוד בלשון שהם לימודי חובה לפטור, אליהם מחויב כל סטודנט לצורך פיתוח יומנה אישית. לימודי היסוד ברוב המכללות מתקיימים על פי המתווה 2-4-6, ברוח תכנית לימודים שהוצעה למכללות להכשרת מורים בשנת תשנ"ט.⁵ לימודי היסוד מטפחים בדרך כלל כשרים לשוניים-אורייניים של הסטודנט אך היקפם המצומצם אינו מאפשר שינוי מהותי בנוסף הם אינם עוסקים כלל בתחום הוראת החינוך הלשוני.

אם כן, מתוך המידע שנאסף בסקר עולה כי רוב שעות הלימוד בשפה במסגרות השונות הם לימודי בחירה שאינם מחייבים את כלל הסטודנטים להוראה.

⁵ ניר, ר' ואחרים (תשנ"ט) לימודי היסוד בלשון עברית במכללות לחינוך. משרד החינוך.

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית – אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית ביסודי ובקדם יסודי

נספח 2

מכתב ממנהלת האגף לחינוך יסודי, הגב' אתי סאסי

יום שני ט"ז טבת תשע"ו

28 דצמבר 2015

שלום רב,

כמנהלת האגף לחינוך יסודי ברצוני להבהיר את חשיבות הכשרת "פרחי ההוראה" להוראת החינוך הלשוני כתחום דעת בבתי-הספר היסודיים.

תחום זה נחשב בבתי-הספר היסודיים מרכזי ביותר, מרבית המורים בבית-הספר מלמדים אותו וסל השעות המוקדש לו הוא הנרחב ביותר מבין תחומי הדעת השונים. תפקוד התלמידים בשפת אם עברית או ערבית הוא התשתית לתפקודם המיטבי בכל תחומי הדעת. על התלמידים להיות בקיאים ברכיבי השיח הכתוב (קריאה וכתובה), רכיבי השיח הדבור (דיבור והאזנה), רכיבים לשוניים ומטה-לשוניים ועל כל זאת אמונים מורי החינוך הלשוני.

רוב פרחי ההוראה המתחילים את עבודתם בבית-הספר היסודי צריכים ללמד חינוך לשוני בשל המבנה המאפיין את בית-הספר היסודי ומרכזיות התחום. לצערי, לרובם אין ידע מספק בתחום.

אני רואה חשיבות גדולה בפיתוח תהליכי הכשרה מתאימים ומעמיקים, כבר בתחילת מסלול ההכשרה של המורים לבתי-הספר היסודיים. העובדה כי יש מסלולים לתחום במסגרת תואר שני מבורכת, אך אינה נותנת מענה לצורך בהכשרה מתאימה כבר בשלב הראשוני לפני הכניסה להוראה בבית-הספר היסודי.

במציאות הנוכחית המורים המגיעים מהמכללות מתחילים ללמד ובמקביל נדרשת מהם הכשרה אינטנסיבית בהשתלמויות מורים, כדי להכשירם להוראת התחום. במצב זה, העומס על המורים ומידת יכולתם ליישם תהליכי הוראה מיטביים נפגמת. אין לי ספק כי לימוד מוקדם של התחום כבר בשלב ההכשרה ייטיב עם המורים, התלמידים ומערכת החינוך בכללה.

בברכה

אתי סאסי

מנהלת האגף לחינוך יסודי

אגף א' – מינהל פדגוגי

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית – אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית ביסודי ובקדם יסודי

נספח 3

מכתב ממנהלת בי"ס יסודי "עופרים" בירושלים, הגב' שלגית שחר

בית ספר "עופרים"

רחוב אריה בינה פינת שביבי אש

ירושלים 93-130

טלפון: 5664687 פקס: 5635859

ofrimsh@gmail.com

אתר ביה"ס: www.ofarim.manhi.org.il

28 דצמבר 2015

ט"ז טבת תשע"ו

שלום רב,

במהלך עבודתי כמנהלת בית ספר יסודי שש שנתי אני פוגשת שוב ושוב חוסר ידע עצום בהוראת חינוך לשוני בקרב מורים צעירים.

המורים ובעיקר המחנכים בחינוך היסודי נדרשים להקדיש את רוב שעות ההוראה לעיסוק בשפה העברית ובטיפוחה הן במסגרת הוראת "חינוך לשוני" או לחילופין במסגרת הוראת מקצועות רבי מלל, למשל: מולדת, תרבות, תורה, תנ"ך ואף היסטוריה. על פי תכנית הלימודים בעברית על המורים לקדם את כישורי השפה של התלמידים: לטפח את יכולת הקריאה, הכתיבה והתמודדות עם טקסטים וכן לפתח כישורי דיבור והאזנה טובים- הכול בהתאם לגילאים השונים בכיתות היסוד.

בבית ספרי נדרשים המורים ליישם את יעדי החינוך הלשוני בהתאם לתכנית הלימודים והתלמידים נדרשים להראות התקדמות במשימות הערכה, הניתנות בכיתות ב, ד, ה, ז.

למרבה הצער פעמים רבות ידע המורים החדשים בתחום הוראת הספרות והלשון דל ביותר. כמו כן גם יכולתם לטפח את הכשירות הלשונית, להנחיל את אהבת הקריאה והכתיבה, לפתח מודעות לשימושי השפה ולטעת מוטיבציה בקרב תלמידים אינה משביעה רצון.

לאור המצב אותו תיארתי לעיל, אני נאלצת לגייס משאבים וכוחות רבים לצורך צמצום הפערים. מדריכת האוריינות בבית הספר מפנה שעות רבות מזמנה לליווי המורים המתחילים (לעתים על חשבון קידום וליווי המורים הוותיקים). לצורך השלמת הפערים אני מצמידה לכל מורה מתחילה

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית – אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית ביסודי ובקדם יסודי

מורה מלווה-מאמנת שעיקר זמנה מוקדש להדרכה בתחום החינוך הלשוני. בנוסף נדרשים המורים החדשים להשתלם בתחום השפה במרכזי הפסג"ה.

תהליך למידה כזה אינו שווה ערך להכשרה מעמיקה ותהליכית שיכולה הייתה להתרחש במהלך הכשרת הסטודנטים. מערך הליווי החלופי, הניתן בבית הספר במהלך העבודה, גוזל זמן ומשאבים יקרים ולעתים מתמשך כמה שנים עד להפיכתו של המורה למיומן מספיק.

כמנהלת בית ספר אני רואה צורך עז בהכשרה מקיפה של מורים לבית הספר היסודי בתחום השפה במהלך שנות ההכשרה. חשיבה ותכנון של מסלול ההוראה באוריינטציה חדשה של אוריינות ושפה יכול להביא לשינוי מהותי של המורה החדש, לסייע בשיפור רמות הידע וההבנה האוריינית של ילדי ישראל ולהעלות את רמת ההישגים במבחנים בינלאומיים וארציים. אני משוכנעת כי מורה חדש שהתמחה בתחום השפה יחל את עבודתו באופן בטוח יותר ומקצועי יותר, ויוכל להביא את הילדים בכיתתו להישגים משמעותיים בעברית ובמקצועות רבי מלל נוספים.

בברכה,

שלגית שחר,

מנהלת בית הספר הממלכתי עופרים

פרוטוקול פורום מרכזי הלשון העברית במכון מופ"ת

בית ספר למחקר ולפיתוח תכניות
בהכשרת צובדי חינוך והוראה במכללות

כ"ד בטבת, תשע"ו

5 בינואר, 2016

לכבוד
חברי פורום לשון

שלום רב,

**פרוטוקול פורום מרכזי הלשון העברית
מתאריך 24.12.2015 "ב בטבת תשע"ו**

נוכחים: ד"ר ליאורה גרילק – המכללה האקדמית בית ברל; ד"ר עליזה עמיר – המכללה האקדמית אחווה; מר תומר בוזמן – משרד החינוך; ד"ר חיים דיהי – המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי; גב' צופיה קרני – המכללה האקדמית אפרתה; ד"ר בת-ציון ימיני – מכללת לוינסקי לחינוך; ד"ר עירית זאבי – המכללה האקדמית לחינוך אורנים; ד"ר רקפת דילמון – המכללה האקדמית לחינוך תלפיות; פרופ' ברוריה מרגולין – מכללת לוינסקי לחינוך; ד"ר מיכל סיני, המכללה האקדמית לחינוך גורדון; גב' דליה הלוי – משרד החינוך; ד"ר ריקי תמיר – המכללה האקדמית אחווה. התנצלו: ד"ר שושנה שקד – מכללת אוהלו בקצרין; גב' עופרי מישוב – סמינר הקיבוצים – המכללה לחינוך, לטכנולוגיה ולאמנויות.

המפגש עסק בצורך בהכשרת מורים לעברית בחינוך היסודי ובחינוך הקדם-יסודי. גב' דליה הלוי, מפמ"ר עברית בחינוך היסודי ובחינוך הקדם-יסודי הציגה בעיה רצינית מאוד בהכשרת המורים בחינוך היסודי במכללות לחינוך, והיא שמורים המגיעים לבית-הספר היסודי כבוגרי מכללה אינם מוכשרים להוראת העברית. לשון אחר: המורים בחינוך היסודי שרובם עוסקים בהוראת העברית לא למדו כלל את תחום השפה ביסודי הכולל קריאה וכתובה, שיח דבור וכתוב והתפתחות שפה. זאת ועוד, ברוב המכללות לחינוך אין התמחות בלשון או בחינוך לשוני בהכשרה לבית הספר היסודי.

כדי לפתור את הבעיה פנתה גב' דליה הלוי ליו"ר המזכירות הפדגוגית וביקשה להקים וועדת היגוי. הוקמה וועדת היגוי שבראשה עומדת פרופ' עילית אולשטיין וד"ר ריקי תמיר מרכזת את הוועדה. בין פעולותיה הראשונות של הוועדה בדיקה של הנעשה במכללות בתכנית הלימודים של בית הספר היסודי. חברי הפורום דיווחו על הנעשה במכללות שלהם בנושא הכשרת מורים לעברית. מן

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית – אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית ביסודי ובקדם יסודי

הדיווח עלה שגם במקרים המעטים שבהם נלמדים קורסים מעטים בלשון ובחינוך לשוני, הסטודנטים בחינוך היסודי כמעט בכל המכללות אינם מתמחים בלשון ואינם מתמחים בחינוך לשוני.

לאחר הדיון הוצגה טיוטה של נושאי הלימוד המוצעים בתחום החינוך הלשוני על ידי וועדת ההיגוי: השפה העברית (בדגש על העברית בת זמננו); התפתחות שפה (בדגש על שונות בבית הספר היסודי); תיהלוך טקסטים והבנת הנקרא; שיח דבור ושיח כתוב; ספרות וספרות ילדים; היבטים דידיקטיים בהוראת שפה; פרקטיקום.

ראשי החוגים ללשון בפורום בירכו על היזמה של גב' דליה הלוי, מפמ"ר עברית בחינוך היסודי ובחינוך הקדם-יסודי, והצהירו שהם מוכנים לסייע לקידום הנושא. לפי חברי הפורום, התכנית של החינוך הלשוני צריכה להיות תחת הגג של החוג ללשון וחברי הפורום מוכנים לקחת זאת על עצמם.

בברכה,

פרופ' ברוריה מרגולין

מרכזת הפורום

העתקים:

מר נח גרינפלד - מנהל האגף להכשרת עובדי הוראה

ד"ר מיכל גולן - מנהלת מכון מופ"ת

גב' רותי סרלין - ראש ערוץ מפגשי עמיתים

סקירת ספרות בנושא הוראת שפה, אוריינות וחינוך לשוני

אסתר כהן-סייג

סקירת ספרות על הכשרת מורים להוראת הקריאה בארה"ב מרחיבה את הפרספקטיבה על בעיה זו ועל הפתרונות המוצעים לה.

מספר מסמכים שפורסמו בנושא זה בארה"ב חושפים את הבעייתיות של הכשרת מורים בתחום. קריאה מיומנת מתרחשת במהירות ובאוטומטיות מכדי שנוכל להתחקות אחר תהליכי המשל, הקשר בין הסמלים לצלילים מתרחש במהירות ובאופן לא מודע. קוראים ממוקדים בהבנת התוכן כך שאינם מודעים לתהליך הקידוד של הסמלים. גם תהליך ההבנה הוא אוטומטי ברובו למשל, תהליך הפקת השתמעויות מגשרות (Bridging inferences) המקשרות בין חלקים בטקסט נעשה באופן אוטומטי (Kintsch, 1988)⁶ ולכן קוראים אינם מודעים לתהליכי ההבנה. אשר על כן מורים מתקשים להבין קשיים של קוראים ועוד יותר מתקשים להורות את התחום. תהליכי ההוראה של מורים שלא התמחו בכך מבוססים על אינטואיציות שבחלקן יכולות לסייע אך בחלקן אינן יעילות ואף מחזקות תפיסות מוטעות של מורים לגבי הקשר בין הוראת פענוח והבנת הנקרא, לגבי הצורך בהוראת הבנת הנקרא, לגבי השימוש בתכניות הבנת הנקרא ולגבי קריאה מרובה כפתרון לבעיות ההבנה ועוד (Moats, 1999)⁷. אופיו המיוחד של תחום זה מחייב הכשרה מעמיקה להוראה.

מספר מוסדות אקדמיים בארה"ב מציעים תכניות העמקה בקריאה וכתובה בהכשרת מורים. הופמן ושנאהן (Shanahan & Hoffman, 2007)⁸ בחנו שמונה תכניות מצטיינות בהכשרה להוראת קריאה ושפה ומצאו ששה ממדים משותפים:

תכניות הכשרה הן מבוססות מחקר, ההוראה בתכניות מתאימה לסטודנטים ומכשירה אותם להתמודד עם שונות בכיתה, התכניות מבוססות על שותפות של פרקטיקה עם השדה וחושפות את הסטודנטים למודלים של הוראה. התכניות מקשרות בין התנסויות בשדה לבין התיאוריות הנלמדות בקורסים, בתכניות קיימת הערכה מתמדת של הישגי הסטודנטים ושל דרכי ההוראה בפקולטה, לתכניות יש חזון להגיע למומחיות של המורים וההנהלות מאפשרות חופש פעולה להגיע לחזון זה.

---

⁶ Kintsch, W. (1988), The role of knowledge in discourse comprehension: A construction-integration model. *Psychological Review*, 85(2), pp.163-182.

⁷ Moats L. C. (1999) Teaching Reading Is Rocket Science: What Expert Teachers of Reading Should Know and Be Able To Do. American Federation of Teachers, Washington, DC. National Inst. of Child Health and Human Development (NIH).

<http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED445323.pdf>

⁸ Hoffman, V.J. & Shanahan, T. (2007) Teaching reading well: A Synthesis of the International Reading Association's Research on Teacher Preparation for Reading Instruction. Published by the Reading Instruction Institute (1-26).

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית – אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית ביסודי ובקדם יסודי

שנהן והופמן (שם) מסרטטים את המבנה הרצוי של תכניות הכשרה בשפה בלימוד מעמיק בתחומים הבאים:

הוראה ברמת המילה – מורים צריכים לדעת אסטרטגיות בהוראת משמעות מילים ובהוראת דרכי הפענוח. הם צריכים להכיר אסטרטגיות להגברת ערנות פונולוגית, מורפולוגית סמנטית וסינטקטית כמקור לזיהוי מילה ולהפקת המשמעות.

הוראה ברמת הטקסט – המורים צריכים להכיר ולהתנסות בהוראת אסטרטגיות יעילות בהבנת הנקרא. המורים צריכים להבין ולקשר בין שטף קריאה, הבנת מילים והבנת הנקרא. כמו גם לפתח אצל תלמידיהם חשיבה ביקורתית על טקסט.

קשר בין קריאה וכתביבה – המורים צריכים להיות מוכנים ללמד סוגות שונות ולפתח אצל תלמידיהם את קונבנציות הכתיבה. לשם כך הם צריכים ללמוד על סוגות, לנתח מאפיינים של סוגות, להכיר את רכיבי הסוגות ואסטרטגיות הוראה אשר יכולות לתת תוצאות טובות בהבנת הסוגה.

הכרת תכניות לימודים וחומרי הוראה – המורים צריכים להכיר את תכניות הלימודים ואת חומרי ההוראה על מנת שיוכלו לבחור באופן מושכל את החומרים לתלמידים בהתאמה לכישוריהם.

הוראת הבנת הנקרא בתחומי דעת – המורים בבית הספר היסודי צריכים לדעת להורות הבנת הנקרא בכל תחומי הדעת. (בחטיבות הביניים ובבתי הספר העל-יסודיים הוראת הבנת הנקרא היא בידי מורי המקצוע). מורי המקצועות יכולים לקרוא ולהבין היטב את הטקסטים בתחום הדעת שבו הם עוסקים אך יכולת זו אינה מספקת כדי להורות הבנת נקרא בתחום הדעת.

הערכה – המורים צריכים ללמוד כיצד להשתמש בהערכה של יכולות הקריאה והכתיבה לשם למידה מותאמת. להבין את הפרשנות שניתן לעשות לכלי הערכה שונים ואת הקשר ביניהם.

דרכי הוראה והאפקטיביות של תכניות הכשרה להוראת הקריאה

דרכי ההוראה שתוארו בשמונה תכניות אלה בהכשרת מורים הן: הוראה ישירה, מודלינג, הסברים המלווים בדוגמות ניתוח מקרים, והזדמנויות רבות להתנסות. הם מציעים לבחון מקרים שונים שמתאימים לתיאוריה ומקרים שלא מתאימים לתיאוריה ולבחון אותה מחדש. הכותבים ממליצים על קשר הדוק בין הקורסים הנלמדים לבין ההתנסות. התכנית צריכה לכלול מערכת צפייה מובנית ומשוב לסטודנטים בהתנסות בהוראת קריאה (שנהן והופמן, שם).

במסמך המתאר מה מורים צריכים לדעת בהוראת הקריאה והשפה מדגיש פארדו (Pardo, 2004)⁹ את הידע הטקסטואלי כגורם מכריע בהוראת הבנת הנקרא. לדעתו מורים צריכים לזהות את רמת הקריאות של הטקסט, להבחין בין סוגות, לזהות את מבנה הטקסט ולהבין את רצף הצגת המידע. הם צריכים לדעת לזהות רעיונות סמויים וגלויים, לפתח רגישות לתופעות לשוניות בטקסט ולדעת לקשר אותם לתכני הטקסט, כמו גם לפתח תהליכי הערכה וניטור תוך כדי קריאה.

⁹ Pardo, L.S. (2004) What every teacher needs to know about comprehension International Reading Association, *The Reading Teacher* Vol. 58, No.3 (272-280)

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית – אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית ביסודי ובקדם יסודי

לשם כך, מסביר פארדו, מורים צריכים ללמוד על לכידות וקישוריות, על משלב לשוני וסגנון. במישור החזותי הם צריכים לדעת לזהות אלמנטים של עימוד על מנת להנגיש את הטקסט בצורה נכונה ומעל הכל עליהם לדעת כיצד לפתח הרגלי קריאה. החוקר מציע את נושאי הלימוד הבאים בנושאי ליבה בתכנית הכשרת מורים: תיאוריית הסכמות כבסיס להבנת תהליכים בהבנת הנקרא, חקר השתמעויות בתהליך הטקסט, היחס בין הדיוק להבנה, תפקיד שטף הקריאה, והבדלים בין קוראים, הבדלים בזיכרון לטווח קצר (זיכרון העבודה) בזיכרון לטווח ארוך, בכישורי השפה ובעיקר באוצר המילים. כמו כן מורים צריכים להכיר את ההשפעות החברתיות והתרבותיות, ידע אישי, ורקע אישי על ההנאה והמוטיבציה לקריאה.

הדוח על הכשרת מורים בארה"ב NRC (2010)¹⁰ מעלה את סוגיית הידע של המורים כחלק מהכשרתם להוראת הבנת נקרא וטוען שזו סוגיה מרכזית, מפני שהעיסוק בתחום זה משיק לתחומי ידע רבים. לפיכך לדעתם, יש להכשיר מורים לתחומי ידע רחבים. גם דה-הירש (2006)¹¹ טוען שהידע הוא המושג המרכזי בהוראת הבנת הנקרא ולדעתו הישגי הבנת הנקרא יורדים בהתמדה במבחנים בשל הזנחת הידע של מורים ותלמידים (עמ' 37).

מיסטי (Misty, 2009)¹² סקר את האפקטיביות של התכניות החדשות להכשרת מורים בהוראת הקריאה. האפקטיביות נבחנה באמצעות תצפיות בכיתות ובהם מצאו שאכן הבוגרים של תכניות אלה היו יעילים יותר בהוראת אוריינות. הכותב טוען שיש פחות מדיי תשומת לב להתפתחות המקצועית של מורים בתחום זה. הוא טוען גם שהמחקר הממומן ע"י הממשלה לא מכוון לכך ומתוך עשרים מחקרים שמומנו ע"י הרשויות בתחום הקריאה רק חמישה מחקרים עסקו בהבנת הנקרא ורק אחד עסק בהכשרת מורים להוראת הקריאה ללא מיקוד בהבנת הנקרא (עמ' 652). לדעת מיסטי, המורים צריכים לעבור שינוי בהוראת הבנת הנקרא מהוראה המבוססת על קריאת הטקסט ושאלות רבות על הטקסט להוראה אחרת, הם צריכים להשתחרר מהמודל המוכר להם ולעבור למודלים מורכבים יותר שיש להם בסיס מחקרי. הוא קורא למחקרי אורך שיעקבו על תכניות ההכשרה, האפקטיביות שלהן, וההתפתחות המקצועית של המורים בשנה הראשונה להוראה.

הכשרת המורים להוראת הקריאה יכולה להיות טכנית אם המתכשרים להוראה אינם חשים את ההנאה שבקריאה ואין להם ניסיון רחב כקוראים אשר הוא הבסיס להוראת הקריאה (2013, Perkins)¹³ לפיכך, מסבירה פרקינס, ההכשרה צריכה לקחת בחשבון היבטים תרבותיים חברתיים ואישיים בתכנית ההכשרה על מנת שתפתח מורים יעילים. מחנכי המורים צריכים להכיר את הרקע התרבותי של כל סטודנט על מנת לטפח בו את אהבת הקריאה וחשיבותה להתפתחות הפרט.

---

¹⁰ National Research Council. (2010). *Preparing teachers: Building evidence for sound policy*. Committee on the Study of Teacher Preparation Programs in the United States, Center for Education. Division of Behavioral and Social Sciences and Education. Washington, DC: The National Academies Press.

¹¹ E.D. Hirsch, JR. (2006) *The knowledge Deficit, Closing the Shocking Education Gap for American children*, Houghton Mifflin Company.

Misty, (2009) *Improving Comprehension Instruction through Quality Professional Development* In: Israel, E. & Duffy G. (Eds) *Handbook of Research on Reading Comprehension*¹²

¹³ Perkins, M. (2013) Student teachers' perceptions of reading and the teaching of reading: the implications for teacher education. *European Journal of Teacher Education*, 36,(3), 293–306, <http://dx.doi.org/10.1080/02619768.2013.763790>